

СПЕЦИФІКА ВНУТРІШНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ІМЕННИКОВИХ ТРИКОМПЗИТИВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Однією з найбільш яскравих рис іменникового складу сучасної німецької мови є домінування складних іменників. Так, у колективній монографії Інституту німецької мови «Іменникові композити» відзначається, що словниковий склад сучасної німецької мови майже на 2/3 складається із композитів (Ortner, 1991). Відомо, що основну кількість серед них становлять детермінативні двокомпонентні слова, яким і приділяється основна увага у працях зі словотвору. Багатокомпонентні композити, переважна більшість яких представлена трикомпозирами, поступаються їм кількісно, що є однією з причин, чому вони залишаються поза увагою ґрунтовних досліджень. Інша причина полягає у тому, що трикомпозири мають бінарну структуру, що нашоуохує на думку, що вони мало чим відрізняються від двокомпозири. При пильнішому погляді виявляється, що це дуже динамічний клас іменників, який постійно збільшується кількісно і має свою специфіку.

Отже, мета пропонованого дослідження полягає у вивченні специфіки внутрішньої організації іменникових трикомпозири в сучасній німецькій мові. Мета передбачає вирішення таких завдань: скласти корпус іменникових трикомпозири в сучасній німецькій мові; проаналізувати специфіку структурної організації трикомпозири, в цілому, та їхніх безпосередніх складників (БС), зокрема; систематизувати моделі складних іменників відповідно до розгалуженості БС; описати структурні типи іменникових трикомпозири відповідно до частини мовної приналежності основ у їхньому складі; визначити основні тенденції внутрішньої організації складних іменників у сучасній німецькій мові. Об'єктом дослідження є іменникові трикомпозири у сучасній німецькій мові, напр.: *der National-preis-träger* 'лауреат національної премії', *das Deutsch-lehr-buch* 'підручник з німецької мови'. Предмет дослідження – структурна організація зазначених одиниць. Матеріалом дослідження слугує корпус трикомпозири, дібраних методом суцільної вибірки з електронного тлумачного словника сучасної німецької мови *Das digitale Wörterbuch der deutschen Sprache*. Інвентар лексем складають 5733 одиниці.

Особливість багатокомпонентних композитів полягає у тому, що незважаючи на кількість лексем, з яких вони утворені, вони мають бінарну структуру, тобто складаються з двох БС, один з яких має комплексну будову. Таким чином, відповідно до структури БС трикомпонентні іменники поділяються на трикомпозири з лівобічним галуженням (комплексним детермінативом), напр.: *der (Acht-zyylinder)-motor* 'восьмициліндровий двигун', *die (Atom-kern)-explosion* 'розпад атомного ядра', та правобічним галуженням (комплексним основним словом), напр.: *das Atom-(kraft-werk)* 'атомна електростанція', *die Winter-(sonnen-wende)* 'зимове сонцестояння'. Аналіз відібраних трикомпозири показав, що домінують моделі трикомпозири з комплексним детермінативом, загальна кількість яких становить 3491 од. (61%) відповідно до 2132 од. (37%) трикомпозири з розгалуженим основним словом. Це пов'язано з тим, що

детермінатив, призначення якого полягає у тому, щоб уточнювати, детально характеризувати, конкретизувати інформацію, за своєю семантичною структурою є складнішим та багатограннішим аніж основне слово, яке є носієм основної, ядерної інформації, закладеної у слові. Слід також зазначити, що в корпусі матеріалу зустрічаються приклади (110 одиниць, 2%), коли визначення розгалуженої структури БС створює труднощі, оскільки важко встановити чітку межу між компонентами, напр.: *die Mütterberatungsstelle* 1) *die Mütterberatungsstelle* = *die Beratungsstelle für die Mütter*, або 2) *die Mütterberatungsstelle* = *die öffentliche Stelle für die Beratung der Mütter* ‘консультація для вагітних жінок та молодих матерів’. У цьому випадку мова може йти про подвійну інтерпретацію слова.

Подальший аналіз трикомполітів з лівобічним галуженням показав, що між основами, які входять до складу комплексного детермінативу, існують як підрядні, так і сурядні відношення. На сучасному етапі розвитку німецької мови кількість трикомполітів, у яких основи об’єднуються за принципом детермінативно-копулятивного зв’язку, складає 130 одиниць (2%), що є достатньо вражаючою цифрою, якщо вихідною точкою вважати лише 2 од. у середньовіснійнімецькій мові, напр.: *liljenrösevarwe stf.* ‘лілово-рожева фарба’ (Білецька, 2013). Таким чином, трикомполіти утворені за цим принципом є новачкою у розвитку німецької мови, яка пояснюється, в першу чергу, потребою мови у конденсації мовного виразу та прагненням завдяки способу нанизання передати якомога більше інформативних особливостей основного поняття. Динамізм цієї моделі полягає у тому, що при координативному зв’язку лексеми виступають як рівноправні та незалежні, а значить їх послідовність може бути змінена без втрати основного змісту трикомполіта, напр.: *die Blaugrünalgen* = *die Grünblaulagen* ‘синьо-зелені водорості’. Звичайно, у цьому випадку вступають в дію і інші фактори: темо-ремагічна послідовність лексем, логіка подачі інформації та ін. Однак, не зважаючи на те, що з’являються трикомполіти з лівостороннім розгалуженням, до складу яких входить комплексний детермінатив з сурядними відношеннями між компонентами, переважна кількість належить трикомполітам із підрядним зв’язком. Що стосується комплексного основного слова у складі трикомполітів з правостороннім галуженням, то він має виключно детермінативну структуру і побудований на основі ієрархічних відношень за типом підрядного зв’язку. Послідовність лексем при такому типі зв’язку необоротна, тобто лексеми не можуть бути переставлені без втрати змісту, а спроба на перестановку дає негативний результат, напр.: *das Handwörterbuch* ‘настільний словник’.

Дослідження частинимовної приналежності БС іменникових трикомполітів та лексем у їхньому складі дозволило виділити такі структурні типи трикомполітів відповідно до комбінації частин мови у їхньому складі: ім. + ім. + ім. (3002 од., 52,4 %), напр.: *der Wortartwechsel* ‘конверсія’, *die Gartenerdbeere* ‘полуниця’; прикм. + ім. + ім. (976 од., 17 %), напр.: *der Süßkirschenbaum* ‘черешня’, *der Altbundeskanzler* ‘колишній бундесканцлер’; ім. + дієсл. + ім. (528 од., 9,2 %), напр.: *der Radfahrweg* ‘велодоріжка’ *der Abendspaziergang* ‘вечірня прогулянка’; дієсл. + ім. + ім. (417 од., 7,3 %), напр.: *der Brennstoffstab* ‘паливний стрижень’, *der Schleifsandstein* ‘гострий камінь’; числ. + ім. + ім. (265 од., 4,6 %), напр.: *das Dreieckstuch* ‘косинка’, *die Ersteisenbahn*

‘перша залізниця’; прикм. + дієсл. + ім. (152 од., 2,7 %), напр.: *die Schnellsprechform* ‘скорочена форма (слова)’ *das Allheilmittel* ‘панацея’; прийм. + ім. + ім. (102 од., 1,8 %), напр.: *die Untergrundbahn* ‘метрополітен’, *die Binnenschiffahrt* ‘плавання у внутрішніх водах’; прися. + ім. + ім. (87 од., 1,5 %), напр.: *die Außenhandelsbilanz* ‘баланс зовнішньої торгівлі,’ *der Abwärtsschnittball* ‘різаний удар (теніс)’; дієсл. + дієсл. + ім. (50 од., 0,9 %), напр.: *die Schwimmsinkaufbereitung* ‘відсадка’, *das Leihfahrrad* ‘велосипед на прокат’; ім. + прикм. + ім. (45 од., 0,8 %), напр.: *der Flurhochbehälter* ‘напірний резервуар’, *die Erdoberfläche* ‘поверхня Землі’; прикм. + прикм. + ім. (36 од., 0,6 %), напр.: *die Blaugrinalgen* ‘синьо-зелені водорості’, *das Althochdeutsch* ‘давньоверхньонімецька мова’; ім. + прийм. + ім. (21 од., 0,4 %), напр.: *die Armenfürsorge* ‘опіка над хворими’; част. + ім. + ім. (19 од., 0,3 %), напр.: *das Nichteisenmetall* ‘кольоровий метал’, *der Nichtmutterstprachler* ‘не носій мови’; залишкова група (33 од., 0,5 %), напр.: *der Beistelltisch* ‘стіл-приставка’, *das Meerneunauge* ‘морська мінога’. Розмаїття структурних типів трикомполітів створює враження необмежених можливостей у комбінації частин мови при творенні трикомполітів. Однак, не всі частини мови і не в однаковій мірі реалізують свої можливості, що і засвідчують кількісні показники.

Підводячи підсумки проведеного аналізу, можна підкреслити такі структурні особливості трикомполітів у німецькій мові. Трикомполіти мають бінарну структуру, однак вирізняються комплексною будовою одного з БС, що і зумовлює специфіку їхнього оформлення. Моделювання трикомполітів виявило, що вони в основному компонується з 3 частин мови: іменника, прикметника та дієслова. З-поміж названих частин мови особливою активністю у творенні трикомполітів виділяється іменник, для якого не існує обмежень ні в ініціальній, ні в серединній позиції. Для прикметника існують обмеження в серединній позиції, а для дієслова – в ініціальній позиції перед прикметником. До композитотворення залучаються також інші автосемантичні (займенник, прислівник, числівник) і синсемантичні (прийменник, частка) частини мови. Кількістю вони значно поступаються композитоактивним частинам мови, тому структурні типи, у побудові яких беруть участь ці частини мови, знаходяться на периферії системи. Слід зазначити, що названі частини мови зустрічаються лише в ініціальній позиції. Винятки утворюють числівники та прийменники, які в поодиноких прикладах функціонують також в серединній позиції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ortner, L., Müller-Bollhagen, E., Ortner, H., Wellmann, H., Pümpel-Mader, M., Gärtner, H. (1991). Substantivkomposita (Komposita und kompositionsähnliche Strukturen. – 1) // *Deutsche Wortbildung: Typen und Tendenzen der deutschen Gegenwartssprache; eine Bestandsaufnahme des Instituts für Deutsche Sprache, Forschungsstelle Innsbruck. Vierter Hauptteil Sprache der Gegenwart, Bd. LXXIX.* Berlin; New York: de Gruyter.

2. Білецька О. В. Іменникові трикомполіти в середньовісньонімецькій і сучасній німецькій мовах. Донецьк, 2013. 21 с.